

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ

Педагогічна майстерність не є справою талановитих людей, майстром може зробитися кожний, якщо йому допоможуть і якщо він сам буде працювати.

А. Макаренко

Поняття педагогічної майстерності	1
Структура педагогічної майстерності.....	1
Підвищення рівня педагогічної майстерності.....	2
Рівні педагогічної майстерності	3
Психолого–педагогічні вимоги до особистості педагога	3
Самовиховання	4
Рефлексія.....	5
Рівні педагогічної рефлексії.....	5
Форми та методи рефлексивної діяльності	6
Основа педагогічної майстерності	7
Прийоми педагогічного впливу	8
Стилі педагогічного спілкування	9
Вислови видатних людей про навчання	11
Виконайте завдання	12

Поняття педагогічної майстерності

Педагогічна майстерність — вияв високого рівня педагогічної діяльності.

Ґрунтується педагогічна майстерність на високому фаховому рівні педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді. Розглядається як вияв власного «Я» у професії.

Педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечують самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі.

Структура педагогічної майстерності

Структуру педагогічної майстерності (за І. Зязюном) складають наступні елементи:

- педагогічна спрямованість особистості викладача (ціннісні орієнтації на себе, на засоби педагогічного впливу, на особистість вихованця і навчально–виховний колектив, на цілі педагогічної діяльності);
- професійне знання (предмета, методики його викладання, теоретичних основ педагогіки і психології);
- здібності до педагогічної діяльності (комунікативні – повага до людей, доброзичливість, товаристськість; перцептивні – професійна передбачуваність, емпатія¹, педагогічна інтуїція; динамічні – здатність до волевого впливу і логічного переконання; емоційно–почуттєві – здатність володіти собою і вибудовувати педагогічну дію на позитивних почуттях; оптимістичне прогнозування тощо);
- педагогічна техніка як форма організації поведінки викладача, що ґрунтується на двох групах умінь: 1) умінні володіти собою – поставою, мімікою, жестами, пантомімікою; керувати емоційними станами – знімати зайве психічне напруження, викликати стани творчого самопочуття; володіти технікою мови – дихання, голосоутворення, дикція, темп мовлення; 2) вміння співпрацювати з кожним учнем і всім класом у процесі вирішення педагогічних завдань – дидактичних, організаторських, контактної взаємодії, стимулювання діяльності вихованців тощо.

Підвищення рівня педагогічної майстерності

Підвищення рівня педагогічної майстерності – цілеспрямоване, безперервне самовдосконалення. При цьому процеси самоосвіти, самовиховання вчителів (викладачів) мають бути певною мірою адміністративно організованими і контрольованими.

Процес самовдосконалення вчителів умовно поділяють на чотири етапи:

- самоусвідомлення викладачами важливості педагогічної самоосвіти, самовиховання і прийняття рішення зайнятися професійним самовдосконаленням;
- розробка програми професійного самовдосконалення та планування заходів щодо її реалізації;
- безпосередня практична діяльність із реалізації поставлених завдань самовдосконалення;

¹ *Емпатія — розуміння психічного та емоційного стану іншої людини, тобто, вміння сприймати почуття співрозмовника, при цьому віддаючи собі звіт, що це емоції іншої людини. Якщо людина сприймає емоції партнера як свої власні, то це називається вже не емпатія, а ідентифікація зі співрозмовником.*

– самоконтроль та самокорекція.

Рівні педагогічної майстерності

Перший ступінь: професіоналізм, що передбачає наявність знань про теоретичні основи педагогічної діяльності, її базові засади (ним володіє випускник вищої школи).

Другий ступінь, (власне педагогічна майстерність) пов'язаний із початком викладацької діяльності. В процесі викладацької діяльності інтенсивно і цілеспрямовано відбувається професійне зростання педагога. Ефективність цього процесу залежить від установки на самоосвіту і самовиховання, від наявності відповідної програми, оволодіння педагогічним досвідом досвідчених колег, систематичного підвищення кваліфікації (семінари, курси, науково-методичні конференції тощо). Поступово рівень педагогічної діяльності викладача зростає, він оволодіває новими педагогічними технологіями, підвищується його психолого-педагогічна культура, розвиваються педагогічні здібності, якості і властивості, збагачується методичний арсенал. Другий ступінь визначається постійним прагненням до творчості, до пошуку, нових педагогічних засобів, створенням власних прийомів і методик.

Найвищий ступінь педагогічної майстерності – педагогічне новаторство. Учитель-новатор вносить принципово нові ідеї у навчально-виховний процес, розробляє нові методичні системи, створює власні персонал-технології.

Психолого-педагогічні вимоги до особистості педагога

Усі особистісні якості педагога тісно взаємопов'язані і однаково важливі. Провідна роль належить світогляду і спрямованості особистості, мотивам, що визначають її поведінку і діяльність. Це соціально-моральна, професійно-педагогічна і пізнавальна спрямованість педагога.

Соціально-моральна спрямованість визначена ідейними переконаннями педагога, його соціальними потребами, моральними і ціннісними орієнтаціями, почуттям суспільного обов'язку і громадянської відповідальності.

Професійно-педагогічна спрямованість виявляється як інтерес до професії, педагогічне покликання, педагогічні нахили. Інтерес до професії вчителя відображається у позитивному емоційному ставленні до дітей та їхніх батьків, прагненні оволодіти педагогічними знаннями і вміннями.

Підґрунтя педагогічного покликання становить любов до дітей.

Педагогічні нахили виявляються як стійкі бажання і прагнення присвятити себе педагогічній діяльності. Якості особистості, що характеризують про-

фесійно–педагогічну спрямованість, формують авторитет учителя – визнання учнями його інтелектуальної, моральної сили і переваги.

Авторитетний педагог повинен бути ерудованим, справедливим, толерантним, принциповим, людяним, із високим почуттям відповідальності.

Не менш істотне значення мають його вміння гідно поводитися, бадьорість і життєрадісність, внутрішня зібраність, стриманість, привітність.

Пізнавальна спрямованість передбачає прагнення усвідомлювати перспективи науки, володіти культурою науково–педагогічного мислення.

Професіоналізм – це здатність продуктивно, грамотно розв’язувати соціальні, професійні та особистісні завдання.

Педагогічна культура є вищим виявом професіоналізму вчителя і охоплює такі компоненти: наукову ерудицію; загальну культуру; педагогічне мислення; педагогічну етику; культуру мовлення; культуру спілкування; духовне багатство; культуру професійного здоров’я; наукову організацію праці; прагнення до самовдосконалення шляхом самовиховання.

Самовиховання

Самовиховання – різновид людської діяльності, важка робота над собою, ефективність якої залежить насамперед від цілеспрямованості людини, наявності у неї стійкої мотивації, позитивних установок, правильного вибору методів самовдосконалення, систематичності зусиль і постійного самоконтролю.

Процес самовиховання передбачає наступну послідовність дій:

- вибір значущих цілей;
- постановка завдань самовиховання;
- планування діяльності і створення програми самовиховання;
- вибір методів і прийомів самовиховання;
- зіставлення досягнутих результатів з очікуваними;
- корекція програми самовиховання з урахуванням результатів самоконтролю і самооцінки.

Цілі самовиховання:

а) досягнення згоди із самим собою, прийняття себе, визнання власних вад;

б) досягнення гармонії з найближчим оточенням шляхом зміни свого ставлення до нього, пошуку в усьому позитивних аспектів, розвитку вміння прощати і не бути рабом речей;

в) усунення поганих звичок, розвиток навички контролювати власні емоції;

г) контроль власних потреб та керування ними, досягнення стану внутрішньої гармонії.

Завдання самовиховання полягає у розвитку спеціальних здібностей, необхідних для успішного оволодіння професією, досягнення високих результатів, а саме вдосконалення професійно значущих якостей особистості: розширення світогляду, збереження і зміцнення професійного здоров'я, підвищення рівня методичної підготовки, формування своєї духовної культури, педагогічного мислення, творчості тощо.

Програма професійного самовиховання: обов'язковими пунктами програми самовиховання є самопізнання, самоосвіта, оволодіння культурою навчальної праці.

Вибір методів і прийомів самовиховання. Для реалізації програми самовиховання використовують такі методи: самоспостереження, самоаналіз, самотестування, порівняння себе з іншими людьми тощо; самостимулювання; самопрограмування; методи і прийоми самовпливу (самонаказ, самоконтроль, самозаохочення, самопокарання, самозаборона, самозауваження, самопереконання, самопідбадьорення, самонавіювання, аутотренінг, самозвіт, ведення щоденника самовиховання тощо).

Особлива роль серед методів самовпливу належить методам управління своїм психічним станом, тобто методам саморегуляції – самонавіюванню, самопідбадьоренню, самопереконанню, самозмушуванню, самонаказу, самохваленню, самоконтролю, самозаохоченню, самопокаранню, самокритиці тощо.

Рефлексія

У процесі самовиховання педагога велике значення має рефлексія – форма теоретичної діяльності людини, що направлена на усвідомлення її власних дій і їх законів. Педагогічна наука презентує рефлексію як самоаналіз діяльності та її результатів.

Мета рефлексії – згадати й усвідомити цілі діяльності та процес її проведення (способи, проблеми, шляхи їх вирішення), порівняти й співвіднести отримані результати із запланованими та відкоригувати цілі й напрями наступної діяльності.

Рівні педагогічної рефлексії

- репродуктивний – педагог може викласти, представити послідовність своїх педагогічних дій на природній, життєвій мові. При цьому педагог не завжди оцінює актуальність і складність педагогічних проблем; вва-

жає будь-яку педагогічну задачу такою, яку легко розв'язати; оцінює суб'єктивно (подобається – не подобається);

- аналітичний – педагог вміє проаналізувати свою педагогічну діяльність відповідно до того алгоритму, який освоїв на даний момент. При цьому правильно використовує найбільш відомі категорії психолого–педагогічних наук, здійснює цілеспрямоване педагогічне спостереження, організує досвідну роботу; оцінює діяльність за її результатами.
- прогностичний – педагог вміє самостійно вичленувати та сформулювати педагогічну проблему, адекватно оцінити її актуальність і складність; вміє вибрати методику аналізу педагогічного процесу з кількох відомих йому; використовує для аналізу педагогічної й навчальної діяльності загальнонаукові методи, наприклад, системний підхід. На основі проведеного аналізу намічає шляхи, методи та засоби педагогічного впливу. А застосування загальнонаукових методів дозволяє прогнозувати результати цього впливу з більшою чи меншою точністю.
- філософсько–конструктивний – педагог визначає соціальні, загальнолюдські змісти своєї діяльності.

Форми та методи рефлексивної діяльності

Індивідуальну рефлексію слід активізувати з метою вироблення навичок і вмінь керувати власною самосвідомістю. Це – самоаналіз, самосприймання, самопереконавання, самонаказ, самоконтроль, самоподолання, самопокарання, самопізнання та ін. Яскравим прикладом індивідуальної педагогічної рефлексії є самоаналіз уроку та педагогічне портфоліо.

Колективна рефлексія сприяє аналізу здобутих результатів, труднощів й шляхів їх подолання, досягнення намічених цілей, участь кожного в спільній діяльності, осмислюють свої відчуття, порівнюють їх із відчуттями й міркуваннями колег.

Рефлексію можна здійснювати в усній або письмовій формі. Усна рефлексія має на своїй меті оприлюднення власної позиції, її співвідношення з думкою інших людей. Часто школярі говорять про те, що висловлення своїх думок у формі розповіді, діалогу або питань допомагає прояснити деякі значущі проблеми.

Письмова рефлексія – більш результативна. Одним із головних критеріїв зростання професіоналізму педагога є рефлексивне самоусвідомлення у процесі здійснення професійної діяльності. Аналіз власних дій, засобів, мети, завдання дозволяє усвідомити себе у діяльності, реалізуватися на творчому рівні її виконання.

Педагог, який вдало здійснює рефлексивну діяльність виявляється здатним до реалізації інновацій в педагогічній сфері. Найбільш цінними його якостями виявляються наступні:

- усвідомлення смислу і цілей освітньої діяльності у контексті актуальних педагогічних проблем сучасної школи;
- осмислена, зріла педагогічна позиція;
- уміння по-новому формулювати освітні цілі з предмета, певної методики, досягати і оптимально переосмислювати їх під час навчання;
- здатність вибудовувати цілісну освітню програму, яка враховувала б індивідуальний підхід до дітей, освітні стандарти, нові педагогічні орієнтири;
- здатність бачити індивідуальні здібності дітей і навчати відповідно до їх особливостей;
- уміння продуктивно, нестандартно організувати навчання й виховання, тобто забезпечити творення дітьми своїх результатів і, використовуючи інноваційні технології, стимулювати їх розвиток;
- володіння технологіями, формами і методами інноваційного навчання, яке передбачає уміння на основі особистого досвіду і мотивів вихованців бути співтворцем мети їх діяльності, зацікавленим і компетентним консультантом і помічником у співвіднесенні мети з результатом, використанні доступних форм рефлексії та самооцінки;
- здатність бачити, адекватно оцінювати, стимулювати відкриття та форми культурного самовираження вихованців;
- уміння аналізувати зміни в освітній діяльності, розвитку особистісних якостей вихованців;
- здатність до особистісного творчого розвитку, рефлексивної діяльності, усвідомлення значущості, актуальності власних інноваційних пошуків і відкриттів.

Основа педагогічної майстерності

Відомий український педагог А.С. Макаренко одним із перших звернув увагу на те, що діти потребують складної тактики і техніки, що вчителю слід уміти керувати своїм настроєм, стилем і тоном спілкування, інтонацією, посмішкою, поглядом, мімікою, рухами, ходою... Іноді жест буває красномовнішим за слова, а міміка в найкоротшу мить доводить те, на що знадобилися б монологи. Отже, хороший учитель – завжди яскрава особистість, бо має власну техніку впливу, взаємодії, спілкування, саморегуляції.

Поняття «педагогічна техніка» включає дві групи компонентів:

- перша група пов'язана з умінням педагога управляти своєю поведінкою;
- друга група компонентів педагогічної техніки пов'язана з умінням педагога впливати на особистість вихованця і колектив та розкриває процесуальний бік процесу навчання й виховання.

До основних компонентів педагогічної техніки належать такі уміння:

- спілкуватися вербально (культура і техніка мовлення);
- спілкуватися невербально (міміка, пантоміміка, зовнішній вигляд);
- керувати своїм психофізичним станом (дихання, напруження м'язів, емоції, увага, уява, спостережливість).

Учитель має справляти не тільки педагогічний, а й оздоровлюючий (тобто психотерапевтичний) вплив на інших. На думку педагога–майстра Є.М. Ільїна, сьогодні недостатньо бути викладачем і артистом, потрібно бути ще й лікарем. Урок має бути 45 хвилинами здорового способу життя. Навчальна активність – проблема швидше енергетична, ніж методична. Учитель–«лікар» гуманізує і відносини з учнями, і самі знання.

Педагогічна техніка дає можливість використовувати психофізичний апарат учителя для досягнення бажаних педагогічних результатів. Важливим напрямком психотехніки є навички саморегуляції педагога, а саме: самонавіювання, самопідбадьорення, самопереконавання, самохвалення, самозаохочення, самопокарання, самоконтроль.

Прийоми педагогічного впливу

Поняття «педагогічного впливу» є важливим у галузі педагогічної техніки. Прийом педагогічного впливу – це спосіб організації певної педагогічної обстановки, у якій, на основі відповідних фізіологічних і психологічних закономірностей, в учнів з'являються нові думки і почуття, що спонукають їх до гарних вчинків, подолання своїх вад. Як наслідок, вмикаються характерні взаємостосунки між учнем, з одного боку, вихователем і колективом – з іншого, що власне і створює певний виховний ефект.

А. С. Макаренко створив багатий арсенал нових прийомів педагогічного впливу: метод «вибуху», «вияв обурення», «іронія». Він майстерно користувався і відомими, поширеними прийомами: «переконаванням», «осудом», «покаранням». Хоча педагогічна система А.С. Макаренка і зазнала впливу з боку радянської тоталітарної ідеології, ідея «інструментування» може бути переосмислена наново. Вагомий педагогічний здобуток містять такі прийоми як переконавання, заохочення, вияв доброти, уваги і турботи, вияв умінь і переваги вчителя, активізація потаємних почуттів учня, опосередкування, фланго-

вий підхід, пробудження гуманних почуттів, моральна підтримка і зміцнення віри у власні сили, організація успіху в навчанні, довіра, залучення до цікавої діяльності, вправа, рівнобіжна педагогічна дія, розпорядження, приязний докір, натяк, удавана байдужість, іронія, розвінчування, удавана недовіра, вияв обурення, осуд, покарання, вибух.

Теоретичний огляд прийомів педагогічного впливу дозволяє зробити наступні висновки:

1. Основою теоретичного узагальнення прийомів педагогічного впливу можуть прислужити ідеї А. С. Макаренка.
2. Відправним положенням у використанні прийомів педагогічного впливу є констатація певної вади в поведінці учня і прагнення викоринити її, розвиваючи позитивні якості. У зв'язку з цим виникає необхідність в індивідуальному підході для боротьби з виявленими вадами вихованців, що вимагає від вчителя глибокого вивчення особливостей кожного учня: його поглядів, інтересів, темпераменту, характеру, здібностей, а також умов його життя.
3. Прийом педагогічного впливу не виділяється як окремий захід, а органічно поєднується з повсякденною навчально–виховною роботою.
4. Вибір кожного прийому педагогічного впливу визначається, по–перше, особливістю створюваної педагогічної ситуації, по–друге, змістом тих почуттів, що народжуються в школяра в новій педагогічній обстановці і стають основою виникнення нових мотивів поведінки і подолання власних вад, по–третє, об'єктивними фізіологічними і психологічними закономірностями, на основі яких у школяра виникають ті або інші думки і почуття і позитивні зміни в його свідомості.
5. Прийоми педагогічного впливу сприяють або появі і зміцненню позитивних форм поведінки учнів (конструктивні прийоми), або придушенню негативних (гальмівні прийоми). У підході до вихованця необхідне розумне поєднання одних і інших прийомів. При цьому в процесі виховної роботи особливу увагу слід звертати на характер впливу учителя на учня (прямий чи непрямий), змін у свідомості вихованця (повільні чи стрімкі), змісту й емоційного забарвлення зароджуваних почуттів, а також на спосіб виникнення позитивних змін у поведінці учня.

Стилі педагогічного спілкування

Стиль – це усталена система способів та прийомів, які використовує педагог у взаємодії. Стилі відповідно до стратегії взаємодії:

Авторитарний – стиль диктату, коли підлеглий розглядається тільки як пасивний виконавець і йому фактично відмовлено у праві на самостійність та ініціативу (можна розраховувати на предметний результат, проте психологічний клімат у процесі виконання справи не буде сприятливим: робота йде лише під контролем, немає відповідальності, гальмується становлення колективістських якостей, розвивається тривожність).

Демократичний – стиль, що ґрунтується на глибокій повазі до особистості кожного; засадою для нього є довіра й орієнтація на самоорганізацію, самоуправління особистості та колективу (педагог спирається на думку колективу, прагне донести мету діяльності до свідомості кожного учня і залучити всіх до активної участі в роботі. Основні способи взаємодії: заохочення, порада, інформація, координація, що розвиває в учнів упевненість у собі, ініціативність. У цьому випадку не можна одразу розраховувати на високий предметний результат. Проте оскільки формується почуття відповідальності, підвищується творчий тонус, поступово розвивається здатність свідомо, самостійно і творчо працювати, то ми забезпечуємо стабільний результат у праці і закладаємо міцний підмурівок розвитку особистості).

Ліберальний – стиль, що характеризується браком стійкої педагогічної позиції; виявляється у неутручанні, низькому рівні вимог, формальному розв'язанні проблем (форми роботи зовні нагадують демократичні, але через відсутність власної активності і зацікавленості, нечіткість програми і брак відповідальності у самого вчителя, робота йде на самоплив, виховний процес некерований, результати праці значно нижчі).

П'ять головних стилів педагогічного спілкування:

- Спілкування на підставі захоплення спільною творчою діяльністю.
- Стиль педагогічного спілкування, що ґрунтується на дружньому ставленні. Демонстрація дружнього ставлення – запорука успішної взаємодії.
- Стиль спілкування – дистанція (часто молоді вчителі, не вміючи встановити дружніх взаємин на ґрунті самовіддачі, обмежують спілкування формальними стосунками і обирають стиль спілкування–дистанції. Таке спілкування є перехідним етапом до такого негативного стилю, як спілкування–залякування).
- Стиль спілкування – залякування (вдаються до нього ті педагоги, котрі не в змозі організувати спільну діяльність, адже для цього потрібні професійні навички).
- Стиль загравання (поєднує в собі позитивне ставлення до учнів із лібералізмом. У педагога є прагнення здобути авторитет, він не байдужий

до того, чи подобається учням, але при цьому не прагне відшукати доцільних способів організації взаємодії, може вдатися до прийомів завоювання дешевого авторитету).

І наостанок. Реальністю може стати суть слів К. Ушинського: **«УЧЕНЬ – ЦЕ НЕ ПОСУДИНА, ЯКУ ПОТРІБНО НАПОВНИТИ, А ФАКЕЛ, ЯКИЙ ТРЕБА ЗАПАЛИТИ»** лише тоді, коли вчитель постійно працює над удосконаленням своєї педагогічної майстерності.

Вислови видатних людей про навчання

Треба самому багато знати, щоб навчати інших.

В. Короленко

Усюди цінність школи дорівнює цінності її вчителя.

А. Дістервег

Мистецтво навчання є мистецтво пробуджувати в юних душах допитливість і потім задовольняти її.

А. Франс

Якщо вчитель поєднує в собі любов до справи і до учня, він – досконалий учитель.

Л. Толстой

Якщо ви володієте знанням, дайте іншим запалити від нього свої світильники.

Т. Фулпер

Уранці, коли пробуджуєшся, спитай себе: «Що я маю зробити?» Увечері, перше ніж заснути: «Що я зробив?»

Піфагор

Хто навчає і не виконує того, чого навчає, схожий на курку, яка, маючи крила, не літає.

Східна мудрість

Дітей не відлякаєш суворістю, вони не переносять тільки брехні.

О. Толстой

Школа – це майстерня, де формується думка підрастаючого покоління, треба міцно тримати її в руках, якщо не хочеш випустити з рук майбутнє.

А. Барбюс

Нехай учитель поспішає до дітей, радіє кожній зустрічі з ними, тоді й діти поспішатимуть у школу і щиро радітимуть кожній зустрічі зі своїм учителем.

Ш. Амонашвілі

«Ти можеш!» – повинен нагадувати вчитель учневі.

«Він може!» – повинен нагадувати колектив.

«Я можу!» – повинен повірити в себе учень.

В. Шаталов

Ніщо велике ніколи не було досягнуто без ентузіазму.

Р. Емерсон

Скільки б ти не жив, усе життя слід навчатися.

Сенека

Успіх приходить до того, хто робить те, що найбільше любить.

М. Форбс

Найголовніша формула успіху – знання «як поводитися з людьми».

Т. Рузвельт

Виконайте завдання

1. Опрацюйте матеріал модуля «Педагогічна майстерність»
2. Як Ви оцінюєте свій рівень майстерності?
3. Який рівень вашої педагогічної рефлексії?
4. Який стиль педагогічного спілкування (відповідно до стратегії взаємодії) Ви переважно використовуєте?
5. Перегляньте фільми (щонайменше 2), які вказані вище.
6. Висловіть свою думку щодо цих фільмів, оцінюючи майстерність педагогів за шкалою від 1 до 10 балів.